DOI: https://doi.org/10.36719/2663-4619/98/92-96

Əminə Tağıyeva
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
magistrant
eminetagiyeva24@gmail.com

BEYNƏLXALQ MALİYYƏ TƏŞKİLATLARI

Xülasə

Beynəlxalq maliyyə təşkilatları quruluşu və sərmayəsinə birdən çox ölkənin qatıldığı, maliyyə fəaliyyətlərində bir çox ölkənin faydalandığı quruluşlardır (təşkilatlardır). Dünya ölkələri arasında iqtisadi, maliyyə və sosial münasibətlər inkişaf etməkdədir. Xüsusilə İkinci Dünya Müharibəsindən sonra dünyada bloklaşmalar ortaya çıxmış, beynəlxalq münasibətlər sürətlənmiş və beynəlxalq maliyyə təşkilatları qurulmağa başlamışdır. Bundan sonra inkişaf etməkdə olan ölkələrin inkişafının maliyyələşdirilməsini saxlaya bilmək üçün xarici borc və xarici yardım təşkilatları meydana çıxmışdır.

Açar sözlər: *kvartal, büdcə, təsnifat, büdcədən kənar fond*

Amina Taghiyeva
Azerbaijan State Agrarian University
master student
eminetagiyeva24@gmail.com

International financial organizations

Abstract

International financial organizations are structures (organizations) in which more than one country participates in their structure and investment, and many countries benefit from their financial activities. Economic, financial and social relations between the countries of the world are developing. Especially, after the Second World War, blockades appeared in the world, international relations accelerated and international financial organizations began to be established. After that, foreign debt and foreign aid organizations appeared in order to maintain the financing of the development of developing countries.

Keywords: *quarter, budget, classification, off-budget fund*

Giriş

Hal-hazırda fəaliyyət göstərən beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının hamısı ikinci dünya müharibəsindən sonra qurulmuşdur. Yaranma tarixinə görə öncə "Bretton Vuds əkizləri" adlandırılan Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı qurulmuşdur.

Beynəlxalq və regional valyuta-kredit və maliyyə təşkilatları çoxsaylı olub, əsasən, aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- valyuta-kredit və maliyyə münasibətlərinin tənzimlənməsi;
- valyuta-kredit və maliyyə siyasəti sahəsində tövsiyələrin hazırlanması;
- valyuta-kredit və maliyyə informasiyasının yığılması, aktual problemlər üzrə elmi-tədqiqat işlərinin nəşr edilməsi.

Bu vəzifələrin hamısını və ya yalnız birini yerinə yetirən təşkilatlar vardır (1).

Dünya əhəmiyyətli beynəlxalq maliyyə institutlarına aşağıdakılar aiddir:

- BMT-nin və BVF-nin ixtisaslaşdırılmış institutları;
- Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankları (BYİB) qrupu;
- Tarif və ticarət haqqında baş saziş.

Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafında Beynəlxalq Valyuta Fondunun yeri və rolu. Beynəlxalq Valyuta Fondu - valyuta münasibətləri sahəsində qlobal əməkdaşlığı stimullaşdırmaq, maliyyə stabilliyini təmin etmək, beynəlxalq ticarətə köməklik etmək, yüksək məşğulluq səviyyəsini və davamlı iqtisadi artımı təmin etmək, və bütün dünyada yoxsulluğun azaldılması məqsədilə fəaliyyət göstərən, 186 ölkədən ibarət təşkilatdır. Beynəlxalq Valyuta Fondunun əsası 1944-cü ilin iyul ayında ABŞ-ın şimal-şərqində yerləşən Nyu-Hempşir ştatının Bretton Vuds şəhərində keçirilən görüşdə 44 ölkənin nümayəndəsinin İkinci Dünya Müharibəsindən sonra yaradılacaq beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın strukturu haqqında razılığa gəldikləri zaman qoyulmuşdur.

1994-1995-ci illərin sonunda Azərbaycanda iqtisadi reformaların həyata keçirmək üçün BVF-nin maliyyə və texniki yardımlarından istifadə olunurdu. İqtisadi islahatlar dövründə Azərbaycana verilmiş kreditin məb-ləği 0,5 milyard dolları ötüb keçmişdir (Dunkan, 2009: 56).

Azərbaycan Beynəlxalq Valyuta Fonduna 18 sentyabr 1992-ci ildə üzv olmuşdur. BVF ESAF krediti üzrə Azərbayana 1996-2014-cu illərdə beş yüz milyon SDR məbləğində vəsait ayırmışdır. Adı çəkilən kredit respublikamızın tədiyyə balansını gücləndirmək və bu balansın inkanlarını yaxşılaşdırmaq məqsədilə iqtisadi islahatlar proqramlarını həyata keçirmək üçün ayrılmışdır. Kredit illik 0,5% olmaqla (güzəşt müddəti 5,5 il) 12 il müddətinə verilmişdir. Kreditin 13,2 milyon SRD-i Fonda qaytarılmışdır.

Azərbaycanın Dünya Bankı İlə Əməkdaşlığı. Dünya Bankı - DB (World Bank - WB) ilk dövlətlərarası investisya və əməkdaşlıq müəssisəsidir (“Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Bəyənatı”, 2010).

Dünya Bankı dünyada qlobal iqtisadi inkişaf məqsədlərinə xidmət edən və maliyyə resurslarının bölgüsünü təmin edən ən böyük donor təşkilatlardan biridir.

Azərbaycan Respublikası Dünya Bankı (DB) Qrupuna daxil olan beş quruma aşağıda qeyd olunan tarixlərdə üzv olmuşdur:

- ✓ Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı – 18.09.1992
- ✓ İnvestisiya Təminatı üzrə Çoxtərəfli Agentlik – 23.09.1992
- ✓ İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz – 18.10.1992
- ✓ Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası 31.03.1995
- ✓ Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası 11.10.1995

Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycanın müxtəlif sektorlarına 54 layihə üzrə 4 mlrd $ dövlət zəmanətli kredit ayrılmışdır. Bundan (4):

51 layihə başa çatmışdır (3.6 mlrd $)

3 layihə davam edir (511 mln $)

Bitmiş layihələrin sektorlar üzrə bölgüsü: nəqliyyat (3 layihə) - 1145 mln $, su təchizatı və kanalizasiya (4 layihə) - 748 mln $, kənd təsərrüfatı (9 layihə) - 353.6 mln $, sosial (13 layihə) - 324.7 mln $, CQD - 400 mln $, digər (21 layihə) - 596.1 mln $

Azərbaycan və İslam İnkişaf Bankı münasibətləri. Yaranma tarixi: 1973-cü il.

- Məqsədi: Yoxsulluğun azaldılması, davamlı iqtisadi artımın təşviq edilməsi və regional inteqrasiyanın dəstəklənməsi.
- Prezidenti: Məhəmməd Süleyman Əl Casir.
- Baş ofisi: Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Ciddə şəhəri.
- Nizamnamə kapitalı: 100 milyard İslam Dinarı.
- Üzv ölkələrin sayı: Bankın ümumilikdə 57 üzvü vardır.

Azərbaycan 1992-ci ildən İİB ilə əməkdaşlıq edir. İİB-in kapitalında ölkənin payı 0.1%-dir.

İİB tərəfindən Azərbaycanda ümumilikdə 938.4 milyon ABŞ dolları məbləğində 21 layihə həyata keçirilmişdir (19-u tamamlanıb, 2-si icradadır).

8 dekabr 2016-cı ildə Özəl Sektorun İnkişafı üzrə İslam Korporasiyası ilə Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı arasında Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır (Rüstəmova, 2015: 32).

Azərbaycanda İİB tərəfindən ayrılmış kreditlər hesabına həyata keçirilən layihələr aşağıdakılardır:

ELMİ İŞ Beynəlxalq elmi jurnal. İmpakt Faktor: 2.255. 2024 / Cild: 18 Sayı: 1 / 92-96 ISSN: 2663-4619
SCIENTIFIC WORK International scientific journal. Impact Factor: 2.255. 2024 / Volume: 18 Issue: 1 / 92-96 e-ISSN: 2708-986X

1. Bakı bərk məişət tullantılarının yandırılması zavodunun tikintisi layihəsi;
2. Yevlax-Gəncə avtomobil yolunun yenidənqurulması layihəsi;
3. Mingəçevir SES-in yenidənqurulması layihəsi;
4. Vəlvələçay-Taxtakörpü kanalının tikintisi layihəsi;
5. Şirvan şəhərində 780 Mvt gücündə "Cənub" Həmdövrəli Buxar-Qaz Elektrik Stansiyasının tikintisi.

İİB Azərbaycanda həyata geçirilən bir çox iqtisadi layihələri maliyyələşdirmək məqsədi ilə ölkəyə 43 milyon İslam Dinarı (təqribən 58 milyon ABŞ dolları) həcmində müxtəlif kredit, qrant və texnik yardımlar etmişdir (6).

İİB yoxsulluğun azaldılması və aradan qaldırılması layihəsi çərçivəsində Azərbaycana 557 min dollar qrant ayırmıştır. Bu proqrama Azərbaycan hökuməti tərəfindən də 115 min dollar ayrılmıştır.

Azərbaycan və Avropa Yenidənqurma və İnkişaf bankı münasibətləri. Azərbaycan 1992-ci il 25 sentyabrdan bu təşkilata üzv ol-muşdur. Azərbaycan AYİB-in "İlkin keçid iqtisadiyyatlı ölkələr" təşəbbüsü proqramına daxildir. Bu təşəbbüsün məqsədi 2004-cü ilin aprel ayından başlayaraq zəif inkişaf etmiş yeddi ölkəyə ayrılan investisiyaların həcmini artırmaqdır. Təşəbbüs MDB ölkələrində yoxsulluğun azaldılması istiqamətində beynəlxalq cəhdlərin əsasında formalaşmışdır. Bu təşəbbüs çərçivəsində AYİB öz cəhdlərini özəl sektorda biznesin inkişaf etdirilməsi, bu sahədə iqtisadi islahatların aparılması, kiçik layihələrin maliy-yələşməsi və s. üzrə cəmləşdirəcək (7).

Azərbaycan Respublikası hökumətinin zəmanəti ilə ölkədə yenidən qurma və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrinin inkişafını maliyyələşdirmək üçün AYİB ilə bir neçə müqavilə imzalanmışdır. Bu müqavilələrdə Yenikənd (53 milyon dollar) və Mingəçəvir (22 milyon dollar) su elektrik stansiyalarının inşası, Bakının su təçhizatı lahiyəsinin həyata keçirilməsi (23 milyon dollar) və Binə Aeroportunda aeronavigasiya sisteminin qurulması (13.7 milyon dollar) üçün 111.7 milyon məbləğində vəsait ayrılması planlaşdırılmışdır. AYİB ilə yeni kredit müqavilələrinin bağlanması istiqamətində işlər davam etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu kredit qruplarından alınan kreditlər geri ödənilməsinə 5 il vaxt verilməklə, 15 il müddətinə ödənilməlidir. Onların illik faiz dərəcəsi beynəlxalq kredit bazarlarında qəbul olunmuş şərtlərə uyğundur (8).

AYİB-nin Azərbaycanda həyata keçirdiyi və həyata keçirmək istədiyi Proqramlardan biri də bankın Azəbaycanda "Sərmayə Bankı" qurmaq proqramıdır. Belə bir bankın yaradılmasında ən əsas məqsəd kiçik və orta müəssisələrin inkişafına kömək etmək üçün onlara kredit verməkdən ibarətdir. Artıq bu istiqamətdə hökumətlə bir sıra razılıqlar əldə olunmuşdur.

Azərbaycan və Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı münasibətləri. 1993-cü ildə yaranmış Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Parlament Assambleyasının Qara Dəniz hövzəsinin 11 ölkəsinin – Azərbaycan, Türkiyə, Albaniya, Gürcüstan, Bolgarıstan, Yunanıstan, Moldova, Rumınya, Rusiya, Ermənistan və Ukraynanın parlamentarilərini birləşdirir (REN 21, 2011).

Azərbaycan QDTİB-də 5% paya malikdir. Azərbaycan 11 üzv ölkə arasında 2-ci ölkədir ki, kredit resursları alır. Buna səbəb bütövlükdə bank sistemin etibarlı olmasıdır.

QDTİB dövlət zəmanəti ilə kreditləri 10 il müddətinə, 3 ili güzəştli müddət və illik faiz dərəcəsi Libor+1% olmaqla təqdim edir.

Azərbaycanın Asiya İnkişaf Bankı ilə əməkdaşlığı. Azərbaycan 29 oktyabr 1999-cu ildə Asiya İnkişaf Bankı - AİB (Asian Development Bank - ADB) üzvlüyünə qəbul olunmuşdur. Bankın Azərbaycandakı fəaliyyətinin strateji istiqamətləri yoxsulluğun azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişafının dəstəklənməsidir (Sabiroglu, 2006).

AİB Mingəçevirdə məcburi köçkünlərin cəmiyyətə inteq-rasiyasını təmin etmək məqsədilə pilot layihə üçün Yoxsulluğun Azaldılması üzrə Yaponiya Fondundan 2,5 milyon qrant vəsait ayırmışdır. Layihə nəticəsində evlərin təkmilləşdirilməsi və iş yerlərinin açılması ilə 412-dən çox ailənin yaşayış şəraitində əhəmiyyətli dəyişikliklərə nail olunmuşdur. Bunundan da 12000 nəfər əhali faydalanmışdır ki, onların 73%-ni yoxsullar təşkil etmişdir.

2005-ci ildə AİB Şərq-Qərb Avtomagistral yolunun təkmilləşdirilməsi üçün cəmi 52 milyon ABŞ dolları məbləğində iki kredit təsdiq etmişdir. Layihə çərçivəsində avtomagistralın 127 km

uzunluğunda Yevlax-Gəncə və Qazax-Gürcüstan sərhədi hissəsi və 65 km birləşdirici yerli yollar bərpa edilmiş, eləcə də sektorda institusional imkanları gücləndirmək üçün siyasi islahatların aparılmasına dəstək verilmişdir.

2007-ci ildə AİB bəzi aparıcı banklara 56 milyon ABŞ dolları məbləğində üç kredit təsdiq etmişdir. Belə ki, Bank of Bakuya 6 milyon ABŞ dolları məbləğində, Bank Respublikaya bankın kapital bazasını gücləndirəcək 10 milyon ABŞ dolları məbləğində və Azərbaycan Beynəlxalq Bankına 40 milyon ABŞ dollar məbləğində kredit ayrılmışdır.

Dövlət sektorunda isə AİB Azərbaycanda Yol Şəbəkəsinin İnkişafı proqramı üçün 500 milyon ABŞ dollar məbləğində vəsaiti təsdiq etmiş və bunun 200 milyon ABŞ dolları məbləğində birinci tranşı Masallı-Astara Avtomagistralının tikintisini maliyələşdirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur (Rüstəmova, 2015: 34).

Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əlaqələrinin konseptual məzmunu. 90-cı illərin əvvəllərindən etibarən sosialist sistemin dağılması ilə birlikdə Şərqi Avropa və keçmiş ittifaq ölkələrində bazar iqtisadiyyatına keçid başlandı. Şərqi Avropa ölkələrində bu proses sürətlə getsə də, keçmiş SSRİ ölkələrində bu proses sosial problemlər və böhranlı iqtisadiyyatla əlaqədar ləng gedirdi. Kölgəli iqtisadiyyat digər respublikalar kimi Azərbaycanın da dünya bazarına çıxışını məhdudlaşdırırdı. Xarici iqtisadi əlaqələrdə həyata keçirilmiş siyasət bütün respublikalarda istehsal potensialının zəifləməsinə, idxalın həm həcmcə və həm də dəyərcə artmasına gətirib çıxarmışdı. Bunlardan azad olmaq üçün isə bütün dünya ölkələri ilə sıx iqtisadi əməkdaşlığa zərurət duyulurdu. SSRİ dağıldıqdan sonra digər ölkələrə nisbətən Azərbaycan Respublikası daha ağır böhranla üzləşdi. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan təbii ehtiyatla zəngin olan bir ölkədir. Bütün sərvətlərindən səmərəli istifadə yoluyla ölkə böhranlı vəziyyətin tez bir zamanda aradan qaldırılmasına nail ola bildi (Saghir, O'Sullivan, 2004).

Azərbaycanın beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əlaqələrinin inkişaf itiqamətləri. 1993-cü il ərzində Azərbaycanda dövlət maliyyəsi və mərkəzi bankların əməliyyatları sayəsində BVF-nin texniki yardımının həyata keçirilməsi davam etdi. 1992-ci ilin noyabr-dekabr aylarında BVF Azərbaycana Pul-bank statistikası, tədiyyə balansı statistikası və dövlət maliyyəsi məsələləri ilə məşğul olan çox məqsədli statistik missiya (diplomatik heyət) göndərdi. Missiyanın əsas məqsədi təsnifatlandırma metodlarının, məlumatların mənbəyinin müəyyən edilməsi qaydalarının, məlumatların təsnifatına baxmaq və yeni məlumatlar tərtib etmək metodları, həmçinin məlumatların işlənilməsi ilə və məşğul olan işçilərin əsaslı hazırlığının keçirilməsi olmuşdur (Schultz, 1971: 272).

Bu missiyanın fəaliyyəti 1993-cü ilin fevralınadək davam etmişdir. BVF-nin missiyası Azərbaycana gəldikdə onun əsas fikri pul-bank statistikası məsələsi üzrə üç sahəyə cəmləşmişdi:

1) pul-kredit statistikası üzrə əvvəlki missiyaların tövsiyyələrinin yerinə yetirilməsi imkanı;

2) əvvəlki missiyalar zamanı işlənilmiş pul-kredit sferası üzrə məlumatların təhlili və islah edilməsi;

3) pul-kredit sferasıın xüsaləsini təşkil edən prinsiplərin öyrənilməsi.

Pul-bank statistikası üzrə BVF-nin daha bir missiyası 1994-cü ilin fevralında Azərbaycana gəldi. Bu missiya iqtisadiyyat sektoru üzrə pul-kredit hesablarının təsnifatını müfəssəl öyrəndi, həmçinin əsas pul aqreqatlarının müəyyənləşdirilməsini dəqiqləşdirdi. Missiya həmçinin valyuta əməliyyatlarının reqistasiyasını və AMB balansında manatın emissiyasını öyrəndi. Missiya Əmanət bankının və Beynəlxalq bankın hesablarının sektorlara və kafeqoriyalara bölünməsinin həyata keçirilməsi üzrə bir sıra tövsiyyələr verdi.

Nəticə

1993-cü ilin aprelində Azərbaycana istehlak qiymətləri indeksinin işlənilməsi məqsədi ilə BVF-nin daha bir missiyası gəldi. Missiya əmanətlərin və xidmətlərin reprezentativ səbəbini ayırdı, onların çəkisini hesabladı, qiymətlərin reqistrasiyası (qeyd olunması) blankını tərtib etdi və onların doldurulması qaydasını təklif etdi. Missiyanın üzvləri Dövlət Komitəsinin üzvləri ilə statistika, qiymətlərin qeyd olunması ilə məşğul olmaq və qiymətlər haqqında məlumatların işlənib

hazırlanması üzrə təlim də apardılar. 1993-cü ilin sentyabrından Dövlət Statistika Komitəsi, Bakıda və beş iri şəhərdə qiymətlərin qeyd olunmasına başladı.

1994-cü ilin may ayında Azərbaycana çoxməqsədli missiya istiqamətləndirildi. Missiyanın qarşısında aşağıdakı əsas məsələlər dururdu:

1) 1992-ci və 1993-ci illərin büdcə sektoru üçün dövlət maliyyəsi üzrə müfəssəl statistik cədvəlin işlənilməsi;

2) bütün büdcədənkənar fondların 1993-cü il cədvəlinə daxil edilməsi;

3) aylıq və kvartal büdcə hesabatlarının təkmilləşdirilməsi sahəsində həmçinin büdcə təsnifatı yeni sisteminin yaradılması sahəsində əldə edilmiş inkişafın təhlili edilməsi;

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Banklar Assosiasiyası və Avropa Banklar Federasiyasının 27 May 2010-cu il tarixində birgə keçirdiyi “Bankçılıq sahəsində regionlararası əməkdaşlıq: Dayanıqlı maliyyə gələcəyi” adlı beynəlxalq konfransda Mərkəzi Bank sədrinin müavini Aftandil Babayevin çıxışı”. (2010). Bakı.
2. Dunkan, R. (2009). “Dolların böhranı (səbəblər, nəticələr və çıxış yolları)”. Rus dilindən tərcümə. Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı.
3. “Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Bəyənatı”. (2010). “İqtisadi böhran: Azərbaycan və dünya”. Bakı. 21.12.2015.
4. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin internet resursları: www.stat.gov.az
5. Rüstəmova, V., Vaqigoğlu, R. (2015). “Manatın devalvasiyası qaçılmazdır”. Bakı.
6. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının internet resursları: www.cbar.az
7. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin internet resursları: www.maliyye.gov.az
8. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkisaf Nazirliyinin internet resursları: www.economy.gov.az
9. REN 21. (2011). Renewables 2011: Global Status Report.
10. Sabiroglu, N. (2006). Rising value China: myths and realities, towards globalization (collection of articles). Baku, CBS Polygraphic Production. Research, New York: The Free Pres.
11. Saghir, J., O’Sullivan, K. (2004). Towards a Sustainable Energy Future, World Bank Global Issues Seminar Series, Note for Participants, The World Bank. Paris.
12. Schultz, T. (1971). Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. New York: The Free Press, 272 p.

Göndərilib: 05.11.2023 Qəbul edilib: 04.01.2024